

ANTİGONE'DE FEMİNİST TEMSİL ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Burcu AKGÜL*

ÖZ

Sophokles'in adını kadın baş kahramanının isminden alan Antigone isimli tragedyası, iki bin beş yüz yıllık tarihine rağmen, modern dünyanın siyasal ilişkileri ve toplumsal çatışmaları ile dahi özdeşlikler kurulmaya devam edilen klasik bir eserdir. Antik Yunan'ın toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde kamusal alanda söz sahibi olmayan bir kadın karakterin, otoriteye başkaldırısına yer veren tragedyaya, feminist çalışmalar içinde de ayrıca ilgi konusu olmaktadır. Bununla birlikte oyunun içeriğini ortaya çıktığı tarihsel koşulları göz önünde bulundurarak analiz ettiğimizde, kahramanların temsil ettiği değerler konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkabilmektedir. Bu makale, Antigone'nin eyleminin cinsiyet normlarını sarsarak onu edilgen bir kimlikten aktif bir özneye dönüştürme olasılığı taşıdığını kabul etmek ile birlikte, bu olasılığın feminist bir temsil için yeterli olamayacağı görüşünü savunmaktadır. Feminizm, kadınların toplumsal yaşamda cinsiyetlerinden kaynaklı ortak bir ezilmişi paylaştıkları bilincine dayalıyken kahramanımız Antigone'nin direnişinde, cinsiyet rollerine yönelik herhangi bir muhalefetin ya da sorgulamanın izine rastlanmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tragedya, Antigone, Sophokles, Toplumsal cinsiyet, Feminizm, Otorite.

AN EVALUATION OF THE SEARCH FOR FEMINIST REPRESENTATION IN ANTIGONE

ABSTRACT

Sophocles' tragedy Antigone, named after the female protagonist, remains a classic work that continues to be associated with the political relations and social conflicts of the modern world, despite its two thousand five hundred-year history. The tragedy, which depicts the defiance of authority by a female character who has no say in the public sphere within the gender norms of Ancient Greece, is also a subject of interest in feminist studies. However, when the content of the play is analyzed in light of the historical conditions in which it emerged, different approaches may emerge regarding the values represented by the protagonists. This article acknowledges that Antigone's action has the potential to disrupt gender norms and transform her from a passive identity into an active subject, nevertheless, that this possibility can not be sufficient for a feminist representation. Feminism is based on the awareness that women share a common oppression in social life due to their gender. However, in Antigone's resistance, there is no trace of any opposition to or questioning of gender roles.

Keywords: Tragedy, Antigone, Sophocles, Gender, Feminism, Authority.

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD,
E-posta: burcuakgul04@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0155-6727, Bursa/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 15.06.2025
Makalenin kabul tarihi: 27.11.2025

Submission Date: 15 June 2025
Approval Date: 27 November 2025

Giriş

Sophokles tarafından günümüzden 2500 yıl önce yazılmış bir Antik Yunan tragedyası olan Antigone; felsefe, siyaset bilimi, tiyatro, edebiyat gibi birçok disiplinde güncel olarak ilgi ve inceleme konusu olmasının yanı sıra, binlerce yıllık tarihine rağmen modern dünyadaki toplumsal sorunlar ile de özdeşlikler kurulan bir eser olmaya devam etmektedir. Aile-devlet, gelenek-hukuk, yasa ile adalet, duygu karşısında akıl, eril otoriteye karşı kadın gibi çeşitli ikilikler arasındaki çatışmaların çözümlenmesinde başvurulan bu klasik metinde, uygarlığa ilişkin tarihleri aşan “evrensel çelişkilerin”¹ izleri aranmıştır. Ayrıca tarihteki ilk sivil itaatsizlik örneği, adaletsizliğe karşı direniş sembolü gibi çeşitli temsiller içinde ifade edilerek dünyanın birçok ülkesindeki politik eylemlerde² esin kaynağı olmuştur.

Antigone, Yunan mitolojisinin önemli kadın karakterlerinden biridir. Sophokles dışında Aiskylos ve Euripides de tragedyalarında bu kahramana yer vermiş, hikayesi sonraki yüzyıllar içinde de farklı tasvirlerle aktarılmıştır. Ancak Sophokles’in oyunlarının tragedyanın siyasal yönünü analiz etmeye olanak tanıyan özelliği³ ve Antigone karakterinin en güçlü⁴ örneğini sunmuş olması nedeniyle, 18. yüzyıldan günümüze kadar edebiyat, sanat ve felsefede en fazla ilgi çeken Antigone karakteri onunki olmuştur.

Adrian Poole, Platoncu trajedi karşıtı görüşleri de anımsatarak, felsefeci ile trajedici arasında bir tür *hasımlık ve rekabet* ilişkisi olduğunu ifade eder: “Trajedi felsefecinin yaygınlaştırmayı amaçladığı düşüncelere kuşku besler. Felsefenin soyutlaştırdığı noktada trajedi parçalara ayırır.”⁵ Bununla birlikte ironik biçimde bugüne dek tragedya eserleri birçok düşünürün felsefesinde farklı temsillerde kullanılmıştır. Hegel’in devletin yasalarına karşı akrabalık yasalarının savunucusu olarak ele aldığı Antigone karakteri, Goethe tarafından yüksek ahlaki değerlere sahip, temiz ve yüce gönüllü bir insan olarak

¹ Fanny Söderbäck, “Why Antigone Today?” içinde *Feminist Readings of Antigone*, ed. Fanny Söderbäck, New York: State University of New York Press, 2010, 2.

² Moira Fradinger, “Nomadic Antigone,” içinde *Feminist Readings of Antigone*, ed. Fanny Söderbäck, New York: State University of New York Press, 2010, 15.

³ Fırat Mollaer, “Siyaset Teorisi ve Tragedya: Sophokles’in Antigone’inde Yasa, Otorite ve Tiranlık,” *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 41, no 2 (2022): 114, Erişim Tarihi: Haziran 2, 2025, https://uludag.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/genel-dokuman/2022_2/asl02_20222.pdf.

⁴ R. Levent Aysever, “Antigone’nin Muhalefeti ya da Muhalefet Etmenin Tarzları Üzerine,” *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 29, no 2 (2012): 17, Erişim Tarihi: Haziran 4, 2025, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/619387>.

⁵ Adrian Poole, *Trajedi*, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013, 90.

nitelendirilir⁶. Lacan'ın psikanalitik okumasına göre ise Antigone politik ya da ahlaki bir çatışmanın tarafı olmaktan çok, saf arzusuna sadakatinden ödün vermeyen bir baş kahraman; ölüm dürtüsünün tezahürünü görebileceğimiz bir figürdür⁷.

Antigone karakteri, Antik Yunandaki toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kamusal alanda yeri olmayan bir kadın olarak Kral Kreon'un emrine korkusuzca meydan okuyuşu ile "kadın başkaldırısı" simgesi olarak değerlendirilerek feminist çalışmalarda da ayrıca ilgi konusu olmuştur. Julia Kristeva'ya göre Antigone'nin günümüz kadınları ile ortaklaşan psişik bir evrensel boyutu vardır⁸. Luce Irigaray Antigone'yi cinsel fark etiği bağlamında; ataerkil bir form almaya başlayan otorite figürüne karşı dişil bir direniş örneği olarak ele alır⁹. Fark feminizmi perspektifinin yanı sıra Antigone karakterini otorite karşıtı sosyal feminizmin ya da feminist görüngüdeki bir radikal demokrasinin temsilcisi gibi farklı değerlendirmeler ile okuyan¹⁰ çalışmalar da yapılmıştır. Simon Goldhill ise Antigone aracılığı ile bizzat feminist teorinin kendi içindeki boşlukları sorgulamış¹¹; Zajko ve Leonard da klasik mitleri feminist perspektif ile yorumlamak yerine, bu mitlerin feminist düşüncenin gelişimine nasıl hizmet ettiğine¹² dikkat çekmişlerdir.

3

Antigone'nin dönemindeki toplumsal cinsiyet normlarını yok sayan başkaldırısı, onu feministler arasında ilham kaynağı bir figür haline getirmiş olmakla birlikte temsil ettiği değerler konusunda ise görüş birliğine varılamayan bir muğlaklık söz konusudur. Bu makalenin amacı, Antigone karakterinde arkaik bir feminist temsilin olanaklarını tartışmaktır. Bu doğrultuda öncelikle bir sanat türü olarak tragedyanın M.Ö. V. yüzyıl Atina'sında ortaya çıktığı tarihsel koşullar içindeki niteliği değerlendirilecek, daha sonra Antigone'nin hikayesi aktararak eserin içerik analizi yapılacaktır. Tragedyada yer alan toplumsal cinsiyet kodları

⁶ Johann Peter Eckermann, *Yaşamının Son Yıllarında Goethe İle Konuşmalar*, Çev. Mahmure Kahraman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, 589; 598-599.

⁷ Jacques Lacan, *The Ethics Of Psychoanalysis 1959-1960*, Ed. Jacques-Alain Miller, Çev. Dennis Porter, New York: Norton & Company, 1992, 281-283.

⁸ Julia Kristeva, "Antigone: Limit and Horizon," içinde *Feminist Readings of Antigone*, ed. Fanny Söderbäck, New York: State University of New York Press, 2010, 226.

⁹ Luce Irigaray, *Başlangıçta Kadın Vardı*, Çev. İlknur Özallı ve Melike Odabaş, Ankara: Fol Kitap, 2022, 123-124.

¹⁰ Catherine A. Holland, "After Antigone: Women, the Past, and the Future of Feminist Political Thought," içinde *Feminist Readings of Antigone*, ed. Fanny Söderbäck, New York: State University of New York Press, 2010, 28.

¹¹ Simon Goldhill, *Sophocles And The Language Of Tragedy*, New York: Oxford University Press, 2012, 247-248.

¹² Vanda Zajko ve Miriam Leonard, *Laughing With Medusa Clasiccal Myth and Feminist Thought*, New York: Oxford University Press, 2006, 3.

ayrıca incelenecek olup, Antigone'de feminizmin ontolojik zeminine¹³ dair yapılan çeşitli çıkarımların eleştirel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Antik Yunan'da Tragedya

Yunan Tragedyası M.Ö. VI. yüzyılın sonlarında Atina'da, komedyadan sonra kamusal alanda sahnelenen yeni bir gösteri türü olarak ortaya çıkmış, V. yüzyılda polis (kent-devlet) gelişimine koşut olarak yükseliş göstermiştir. Vernant ve Naquet V. yüzyıl ile sınırlı olan tragedya dönemini "iki dönüm noktası arasındaki" spesifik bir tarihsel "moment" olarak değerlendirirler¹⁴. M.Ö. V. yüzyıl Atina demokrasisinin altın çağı olarak nitelendirilen, polis'te kültürel ve toplumsal değişimlerin meydana geldiği, düşünme biçiminin mitolojiden felsefeye doğru değişim gösterdiği bir geçiş dönemidir. Geleneksel mitolojik düşünce aristokratik bir ideolojik çerçeveye sahiptir, mitler dünyasında doğa olayları, insan ve doğa ilişkileri tanrıların düşünce ve eylemlerinin bir ürünü olarak tasavvur edilmekte¹⁵, toplumsal kurallar geçmişten gelen, herkesin bildiği mitlere ve geleneklere dayalı olduğu için sorgulanmaksızın kabul edilmektedir. V. yüzyılda da mitos varlığını sürdürmekle beraber etkisi giderek zayıflamış hem fiziki dünyayı anlama hem de insan, toplum ve siyasetin anlamlandırılmasında akılcı bir bakış açısına doğru bir gelişim söz konusu olmuştur. Buna paralel olarak demokratik Atina polisinde yeni bir hukuk anlayışı oluşturulmak istenmiştir¹⁶.

Antik Yunan'da tiyatro kamusal bir mekandır. Siyaset ve sanatın iç içe geçmiş olduğu toplumsallık anlayışı içerisinde oyunlarda da toplumsal/siyasal konulara yer verilmektedir. Tragedya türü de tiyatrodaki sahnelenmek üzere toplumda o zamana dek yerleşik olan ortak değerlerin değişime uğradığı bir dönemde ortaya çıkmış, tragedya ozanları oyunlarında hukuk düşüncesini, geleneksel olan ile yeni değerler arasındaki çatışmaları¹⁷, aristokrasiden demokrasiye geçişin ortaya çıkarttığı krizleri¹⁸ işlemişlerdir. Dionysos kutlamalarında sergilenen tragedyalar polis tarafından finanse edilmiş,

¹³ Holland, "After Antigone," 32.

¹⁴ Jean-Pierre Vernant ve Pierre Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, Çev. Sevgi Tamgüç ve Reşat Fuat Çam, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2012, 15.

¹⁵ Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi Kısaltılmış ve Gözden Geçirilmiş Basım*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2008, 131-132.

¹⁶ Donald Tannenbaum ve David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Fatih Demirci, Ankara: Adres Yayınları, 2010: 50-51; Vernant ve Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit*, 17.

¹⁷ Tannenbaum ve Schultz, *Siyasi Düşünce*, 51.

¹⁸ Mollaer, "Siyaset Teorisi," 115.

denetlenmiş ve metinleri arşivlenmiştir. Düzenlenen yarışmalarda jüri üyeleri yurttaşlar tarafından seçilmiş, giriş ücretlerini ödeyemeyecek durumda olanlar için fon oluşturulmuştur¹⁹. Antik Yunan'da tragedya, politik karakterli bir sanat türü olup aynı zamanda yurttaşlara yönelik bir tür eğitim görevi görmektedir²⁰. Bu noktada Antik Yunan'da yurttaşlık statüsünün yalnızca köle ve yabancı olmayan erkekler için geçerli olduğunu; kölelerin, Atina'ya yerleşmiş yabancıların ve kadınların tamamının yurttaşlık haklarından yoksun olduğunu hatırlatalım. Kamusal alanda tüm yurttaşların söz hakkı bulunmakla birlikte *poliste* yaşayan herkes bu statüye sahip değildir, kadınların alanı *oikos*'tur (hane). Tragedya oyunlarında yer alan kadın karakterler de erkekler tarafından canlandırılmış, izleyici olarak ise kadınlar bu oyunlara bir yurttaş eşliğinde katılabilmektedir²¹.

Tragedyada koro lirik bir üslup ile seyircilerin (yurttaşların) duygularının ve düşüncelerinin dışavurumunu gösterme işlevi taşır, bu bakımdan "kolektif ve anonim" yurttaşlar topluluğun sesi gibidir. Tragedyanın kahramanları ise yurttaşın ortak değerlerini tam olarak paylaşmayan *istisnai* kimlikler olarak dramın merkezinde yer alırlar. Tragedya çerçevesinde kahraman örnek bir kişilik olarak değil, "sorun" olarak görünür. Lirik koroya karşın düz yazıya yakın diyaloglar kuran kahramanlar birbirleri ya da koro ile yer yer tartışmalara girerler ve yurttaşlar tarafından sorgulandıkları izlenimi yaratılır²². Özetle Antik Yunan tragedyalarında, genel toplumsal normlardan istisnai nitelikte davranış örnekleri sergileyen trajedi karakterlerinin çatışmaları üzerinden, yurttaşların ortalama sesi olarak kabul edilebilecek koronun da katılımı ile toplumsal konular işlenir.

5

Sophokles

M.Ö. 496 yılında Atina yakınlarındaki Kolonos'ta doğan Sophokles, Aiskhylos ve Euripides ile birlikte üç büyük tragedya yazarından biridir. Sophokles'in toplamda yüz yirmi üç oyun yazdığı bilinmektedir ancak eserlerinden yalnızca yedisi günümüze kadar eksiksiz halde ulaşabilmektedir. Toplumsal yaşamı hakkında sınırlı bilgi bulunan ozan, koro yöneticiliği ve tragedya yazarlığı dışında denetmenlik ve generallik gibi kamu görevleri de

¹⁹ Terry Eagleton, *Trajedi*, Çev. Cem Alpan, İstanbul: Tellekt Yayınları, 2021, 14.

²⁰ Mollaer, "Siyaset Teorisi," 115.

²¹ Cemal Bali Akal, *Burası Tanzanya mı Karanfil?* Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012, 35.

²² Vernant ve Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit*, 16-17; Poole, *Trajedi*, 36.

yapmıştır. Katıldığı yarışmaların yirmi dördünde birinci olup ikinciliğin altına ise hiç düşmemiş olması nedeniyle döneminin en gözde tragedya yazarı olarak değerlendirilmektedir²³.

Atina demokrasisinde Perikles döneminde yazılıp oynanan Antigone, Sophokles'in Thebai Üçlemesi'nin (Kral Oidipus-Oidipus Kolonos'ta-Antigone) son oyunudur. Antigone, üçlemenin son tragedyası olmasına rağmen kronolojik olarak ilk yazılan oyundur (440/441). Yazarın Kral Oidipus'u 430'da Oidipus Kolonos'ta tragedyasını ise ölümünden hemen önce 406 yılında yazdığı bilinmektedir.

Antigone'nin Hikayesi

6

Sophokles'in Antigone tragedyası, Oidipus'un kızları Antigone ve Ismene'nin diyalogu ile başlamaktadır. Taht kavgası nedeniyle erkek kardeşleri Eteokles ve Polyneikes birbirlerini öldürmüşler, tahta ise Thebai kentinin kralı olarak dayıları Kreon geçmiştir. Kreon tahta geçtikten sonra Eteokles'in yurdunu savunmak için öldüğünü söyleyerek kahramanlığına yakışır bir cenaze töreni ile defnedilmesini ister. Polyneikes'in ise yabancı bir devletten yardım alarak vatan toprağını yakıp yıktığı için vatana ihanet ettiğini, bu nedenle cesedinin hayvanlara yem olmak üzere gömülmeden açıkta bırakılmasını, arkasından yas tutulmamasını emreder. Bu emre uymayıp cenazeyi gömmeye kalkışanlar agorada halk tarafından taşlanacaktır. Antik Yunan'da mitolojik ve geleneksel inanışlara göre ölümler cenaze töreni düzenlenerek defnedilmektedir. Kreon ise polis yönetiminde yeni oluşmakta olan hukuk anlayışı çerçevesinde vatan haini olarak ilan ettiği Polyneikes'in ölüsünün bile saygı görmeyi hak etmediğine karar vermiştir. Antigone'nin başkaldırış hikayesi de burada, Kreon'un emrini tanımayarak kardeşinin ölüsünü gömmek istemesi ile başlar. Antigone, kardeşi Ismene'yi de yardım etmesi için ikna etmeye çalışır ancak Ismene, kralın emirlerine ve yasalara karşı gelmekten çekinir. Antigone tek başına Polyneikes'in ölüsünü gömer ama üzerindeki toprak kaldırılır. İkinci kez cenazesini toprakla kapatarak arkasından dua okurken Kreon'un görevlendirdiği nöbetçiler tarafından suçüstü yakalanır. Eylemini inkâr etmeyip arkasında duran Antigone, Kreon tarafından şehrin dışındaki bir mağaraya diri diri kapatılarak cezalandırılır. Kreon'un Antigone ile nişanlı olan oğlu Haimon

²³ Encyclopaedia Britannica, "Sophocles," Son Güncelleme: Mayıs 7, 2025, <https://www.britannica.com/biography/Sophocles>.

babasını eleştirerek ikna etmeye çalışır. Kreon, oğlunun ısrarları ve bir kâhinin uyarılarından sonra Antigone'yi başılamaya karar verir ancak Antigone kapatıldığı mağarada şalını boynuna bağlayıp kendisini asmıştır. Buna dayanamayan Haimon da kılıcını karnına saplayarak kendini öldürür. Oğlunun ölümü üzerine Haimon'ın annesi de canına kıyar. Sonunda tüm ailesini kaybeden Kral Kreon da büyük bir yıkım ile karşı karşıya kalmıştır²⁴.

Antigone, Aiskylos'un *Thebai Önünde Yedi Komutan* oyununda da ağabeyinin gömülmesinin yasaklanmasına karşı çıkmış, Euripides'in *Fenikeli Kadınlar* oyununda ise Polyneikes ile Eteokles'i savaşmaktan vazgeçirmeye çalışmış ama başaramamıştır²⁵. Bu çalışmadaki değerlendirme ve analizler, Sophokles'in Antigone tragedyası temel alınarak yapılacaktır.

Antigone'de Temsil Sorunu

Antigone'nin direnişinin temsil ettiği değerler konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hegel'e göre antik tragedya eserlerinde devlet ile ailenin "temel karşıtlığı"²⁶ ortaya koyulmuştur. Antigone tragedyasını da aile ile devlet ve birey ile polis arasındaki çatışma üzerinden okur. Bu görüşe göre Kreon henüz yeni olgunlaşmakta olan demokrasiye dayalı polis düzenini ve devlet otoritesini temsil ederken, Antigone geleneksel olanın, akrabalık ilişkilerinin temsilcisi olarak değerlendirilmektedir. Aileden yurttaşlığa geçiş bağlamında düşünüldüğünde, kadınlar yurttaş kabul edilmediği için yurttaşlık statüsü içinde Antigone'ye yer yoktur. Kral Kreon ise vatanın iyiliği için polis'in güvenliğini ve düzenini sağlamaya yönelik yasalar koyulması ve bunların koşulsuz uygulanması gerektiğini savunmaktadır:

"Ezelden beri bunu bilir, bunu söylerim: / Bir ülkeyi yönetirken en doğru kararları / veremeyen, bir kenara çekilerek / korkusundan ağzını açamayan bir kral / kötüdür ve dostunu vatanından üstün / tutanın gözümde yoktur hiçbir değeri."

²⁴ Sophokles, *Antigone*, Çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

²⁵ Aysever, "Antigone'nin Muhalefeti," 16.

²⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Estetik*, Çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Say Yayınları, 1982, 121.

“İçinde bulunduğumuz gemi olan / ülkemiz güvendeyse ancak o zaman /
gönlümüzce dostlar edinebiliriz. / İşte ben, kentin gücünü böyle / yasalarla
artıracağım.”²⁷

Bununla birlikte Kral'ın devleti korumak adına ilan ettiği yasalar yenidir ve yerleşik değerlerle çatışabilmektedir. Antik Yunan toplumunda geleneksel mitolojik inançlara göre ölümler cenaze ritüelleri/töreni ile defnedilirken, Kral Kreon polis'in güvenliğini tehdit ettiği için Polyneikes'i “vatan haini” ilan etmiş, ölüsünün bile saygı görmeyi hak etmediğini buyurmuş, defnedilmesini yasaklamıştır. Siyasal/hukuksal kararlar ile mitsel inanışların ve geleneklerin birbirleri ile çarpışıklık göstermesi sonucunda ise değerler çatışması ortaya çıkmaktadır. Kreon'a karşılık Antigone'nin sözlerinde, kardeş sevgisi ve ölümlere saygı gösterilmesini emreden Tanrı yasalarına olan bağlılığı, bu uğurda gerekirse ölmekten korkmayacağı ve onurlu olan davranışa yaptığı vurgu görülmektedir. Yani Antigone de eylemini meşru bir zemine²⁸, geçmişten beri var olan Tanrı yasalarına dayandırmakta, Tanrı yasalarının insan yasalarından üstün olduğunu söylemektedir:

8

“Bırak da bu çılgınlığım yüzünden / başım belaya girsin, onurlu bir ölümle / ölmek daha çok korkutuyor beni.”²⁹

“Evet, çünkü Zeus öyle demiyor / ve yer altı tanrılarının yanında yaşayan Dike / öyle yasalar buyurmadı insanlara. / Bir ölümlünün emirleri, tanrılarının hatasız, / yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından / önemli olamaz. O yasalar dün ya da bugün / yürürlüğe girmedi, ezelden beri vardılar / ve kimse bilmiyor nereden geldiklerini. / Hep var olduklarına göre de bir ölümlünün / emrinden korktum diye suç işleyemem / tanrılarının nezdinde.”³⁰

“Ama kabul et, daha büyük onur var mı / ağabeyimin cenazesini kaldırmaktan?”³¹

Tragedyada, mit ile polis'in yeni hukuk anlayışı arasındaki ikilem iki karakterin trajik çatışması üzerinden gösterilmiştir. Kreon'un yönetim anlayışının da tamamen sekülerleştiği söylenemez, onun da ifadelerinde yer yer mitolojik Tanrılara referanslar verdiği görülmektedir. Antigone'nin din vurgusunun karşısında Kreon, polis'in çıkarlarıyla Tanrısal değerlerin birlikte

²⁷ Sophokles, *Antigone*, 8.

²⁸ Mollaer, “Siyaset Teorisi,” 116.

²⁹ Sophokles, *Antigone*, 5.

³⁰ Sophokles, *Antigone*, 18.

³¹ Sophokles, *Antigone*, 20.

kullanıldığı bir tür “kamusal din” temsilcisidir³². Yurttaşların anonim sesi olarak değerlendirilebileceğimiz koronun söylemlerine baktığımızda ise devletin otoriter gücünün kabullenildiğini ancak Tanrı yasalarının kutsallığına olan inançların da sürdürüldüğünü görürüz. Kreon emrini ilk açıkladığında korobaşı “Yaşayanlara olduğu gibi, ölümlere de / istediğin gibi uygulayabilirsin yasaları” derken, Antigone yasayı çiğneyerek kardeşini gömdükten sonra ise “Kralım bir süredir düşünüp duruyorum, ister misin / tanrı iradesiyle olmuş olsun bütün bunlar?” yanıtını vermiştir³³. Antigone de bu durumu şöyle dile getirir:

“Çevrendeki herkes bana hak verirdi / korkudan ağzını kapalı tutmasaydı.
/ Ama istediğini yapmakla istediğini söylemek / kralların ayrıcalıkları
arasındadır.”

Kreon ise bu sözlerine karşılık Antigone’yi düzen bozan olarak konumlandırmaktadır: “Utanmıyor musun çoğunluktan farklı olmaya?”³⁴

Egemen iktidar, Antigone’ye kardeşini gömmesi için izin vermemektedir. Ölüye tören yapmamak ve gömmemek büyük bir hakarettir ancak egemen sınırları yeniden çizmeye muktedir olandır. Antigone kendisini harekete geçirenin sevgi olduğunu söyler: “Nefret etmek için değil, / sevmek için yaratıldım.” Muktedir ise Schmittyen ifade ile devlet yönetiminde dost ve düşmanı belirleyen konumundadır: “Düşman ölse de dostumuz olmaz.”³⁵

Kreon Antigone’nin cezasını ilan ettiğinde koronun yine Antigone ile ortak değerleri paylaştığı ancak egemenin iktidarını da tanıdığı görülmektedir: “Kutsal değerlere saygın güzel de / iktidarın gücünü ve o gücü elinde / tutanı görmezden gelmen doğru değil. / Kafanın dikine gitmek mahvetti seni.”³⁶

Judith Butler Antigone’nin kendisinin de aslında başkaldırdığı otoritenin “dilini özümsemişini” düşünür. Eylemini gerçekleştirdikten sonra inkâr etmeyip kamusal alanda meydan okuyuşu ile Kreon’un fail retoriğini kendisi sahiplenmiştir. Butler’a göre tragedyanın birbiri ile çatışan bu iki kahramanı arasında basit bir karşıtlık ilişkisinden ziyade bir tür ortaklaşma vardır³⁷.

Koro hem Antigone’nin hem de Kral Kreon’un bireysel direnç gösterdiği anları onaylamaz, her ikisinin de öfke, hırs ve küstahlıkları eleştirilir. Antik

³² Vernant ve Vidal-Naquet, *Eski Yunan’da Mit*, 40.

³³ Sophokles, *Antigone*, 9; 11.

³⁴ Sophokles, *Antigone*, 20.

³⁵ Sophokles, *Antigone*, 21.

³⁶ Sophokles, *Antigone*, 35.

³⁷ Judith Butler, *Antigone’nin İddiası Yaşam İle Ölümün Akrabalığı*, Çev. Ahmet Ergenç, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2007, 18-24.

Yunan'da "sophrosyne" (ölçülü olmak), önemli bir "virtue" (erdem) olarak kabul edilmektedir ve hybris'in (kibir) karşıtı olarak konumlandırılır. Koronun söylemlerini yurttaşların duygu ve düşüncelerinin ortalama bir dışavurumu olarak değerlendirirsek baş kahramanlardan ikisi de *hybris*'e düşmektedir.

Trajedide kahramanlar arasında haklı ya da haksız belirlenimi yoktur, çözümü tek bir kahraman işaret etmez. Amaç demokratik devletin ortaklaşa değerlerinin kazanımını göstermektir³⁸. Söz konusu tarihte Atina yönetimi demokrasiye dayalıdır, eserde ise Kreon'un liderliğinin giderek tiranlığa doğru evrildiği görülür. Oğlu Haimon'un ifadelerinde de Kral'ın bu tutumu açığa çıkar:

"Ama bazen başkaları da doğruyu bilebilir. / Bulunduğun konumdan zordur neler olduğunu, / nelerin konuşulduğunu ve nelere kızıldığını bilmek. / İnsanlar bakışlarından çekiniyor, korkuyor / duymak istemediğin şeyleri söylemeye."

"İnatla tek bir görüşe saplanma öyle, kendini / hep doğru, başkalarını hep hatalı görme. / Sadece kendi düşüncelerini doğru bulanlar, / kendilerini akıllı, güzel hatip sananlar / içi boş ve kof çıkar yakından tanıyınca."³⁹

10

Halk otoriteye karşı yüksek sesle muhalefet etmiyor olsa da Kral'ın Antigone'yi ölüme terk ederek cezalandırma kararını meşru görmemektedir. Oğlu Haimon bu gerçeği dile getirdiğinde ise Kreon'un verdiği cevap artık Antigone'yi cezalandırmanın ötesinde bir anlam taşır: Kreon bir yönetici olarak halktan icazet almayacağını ilan eder.

"KREON: Bu kızın yok mu öyle bir kusuru?

HAİMON: Thebai halkı bir ağızdan olmadığını söylüyor.

KREON: Nasıl emirler vereceğimi halk mı öğretecek bana?

HAİMON: Çocukça konuştuğunun farkında mısın?

KREON: Ülkeyi ben mi, yoksa başkaları mı yönetecek?

HAİMON: Hiçbir ülke hiç kimsenin malı değildir.

KREON: Onlara hâkim olanındır ülkeler.

HAİMON: Çölde güzel hüküm sürerdin tek başına!"⁴⁰

³⁸ Vernant ve Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit*, 9.

³⁹ Sophokles, *Antigone*, 27-28.

⁴⁰ Sophokles, *Antigone*, 29.

Baba ve oğul arasındaki bu diyalog, demokrasi ile tiranlık arasındaki yönetim farkına işaret eder. Kreon iktidarı elinde bulundurduğu için polisin düzeninden sorumlu olduğunu düşünmektedir, iktidarını sarsacağına inandığı eylem ve düşüncelere karşı katı bir tutum gösterir ancak bu esnada yurttaşların ortak sesine kulaklarını tıkamış bir tirana dönüşür. Oyunun sonunda Kreon'un yıkımı ve pişmanlığı tiranlığa dayalı yönetimin sonuçlarına dair izleyiciye de sorgulama imkânı verir.

Antigone'nin simgesel bir talep için bu denli ayak direyişi, Lacan'da ise saf arzusuna sadakati; anne arzusu ve ölüm dürtüsü ile ilişkilendirilmiştir. Antigone, Sophokles'in diğer tragedya kahramanlarında da görüldüğü gibi ölüm ile yaşam arasındaki bir sınırdadır⁴¹. Oyunun başından sonuna kadar hiçbir korku ve merhamet hissetmeyen tek kahraman Antigone'dir, Kreon eserin sonlarına doğru korku ile hareket etmeye başlar. Bu nedenle Lacan'a göre, oyunun gerçek kahramanı da saf arzusunun temsilcisi olan Antigone'dir⁴². Kahramanımız bir kurban gibi görünse de bu kurbanlığı bilinçli olarak üstlenmiştir⁴³.

"Öleceğimi biliyorum, / nasıl bilmem? Ama senin emrinle olmasa bile / bir an önce ölmeyi kâr sayarım. / Benim gibi felaketler içinde yaşayan biri / ölünce kendini şanslı saymaz mı? / Böyle bir ölümlle ölmek hiç acı vermez bana. / Oysa toprağa vermeden bıraksaydım / anamın ölen oğlunu, içim paralanırdı."⁴⁴

"Yaşayan ölü" formunu Sophokles'in Elektra tragedyasında da görürüz⁴⁵. Elektra da karakter olarak İsmene'ye benzer nitelikteki kız kardeşi Khrysothemis'i babalarının intikamını alma konusunda ikna etmeye çalışmaktadır⁴⁶. Zizek, Antigone ve Elektra gibi figürlerde kasvetli bir taraf görür; bunun da Antik Yunan dünyasının muğlak yüzü ve *önomi*'nin (güzel düzen) sınırları ile bağlantılı olduğunu söyler. Önomi açısından bakıldığında Antigone "şeytansı, tekinsiz" bir kişi olarak sunulmuştur: "Kentin güzel düzenini, polisin ahengini bozan"⁴⁷ aşırı ısrarcı bir isyankardır. İsmi de onun tekinsiz yanına delalet eder: "Anti" (karşı) ve gon/gony (köşe, büklüm, aç) birleşimi,

⁴¹ Lacan, *The Ethics Of Psychoanalysis*, 271-273.

⁴² Lacan, *The Ethics Of Psychoanalysis*, 258.

⁴³ Lacan, *The Ethics Of Psychoanalysis*, 282.

⁴⁴ Sophokles, *Antigone*, 18.

⁴⁵ Slavoj Zizek, *Antigone'nin Üç Yaşamı*, Çev. Erkal Ünal, İstanbul: Encore Yayınları, 2016, 16.

⁴⁶ Sophokles, *Elektra*, Çev. Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 29-30.

⁴⁷ Zizek, *Antigone'nin*, 18-19.

büklümsüz-bükülmez anlamında yorumlandığında esnemeyen, esneklik göstermeyen ya da boyun eğmeyen kişi olarak okunabilir⁴⁸.

Antigone'nin ölümü göze alan bu tutumunu, politika yapmanın olanakları açısından değerlendirdiğimizde ise bazı boşluklarla karşı karşıya kalmaktayız. Eylemini Tanrı yasalarının meşruiyetine dayandıran kahramanımız, Kreon'un karşısında neden ölümle cezalandırılmak zorunda olduğunu tartışmaya açmamakta, ölümü bir 'onur' olarak sahiplenmektedir. Bir yandan Antigone'nin bu tavrı devletin desteğine ve kabulüne bel bağlamadan politika yapmanın siyasal meşruiyetine işaret edebileceği fikrini⁴⁹ akıllara getirse de boyun eğmemek ile mücadele etmek her durumda özdeş aksiyonlar değildir. Bu bağlamda Antigone inandığı değerler için savaş veren politik bir karakterden ziyade, yas tutmaktan mahrum bırakılmış, inançları gereği kardeşine karşı görevini yerine getirmek için "gerekirse" ölümü de göze alan bireysel bir figür olarak konumlanmaktadır.

12 Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Antigone

Farklılık feminizmi anlayışına göre kadınların doğum yapma kapasitesine sahip olması, annelik, ortak deneyimleri sonucu geliştirdikleri empati yeteneği; barışçıl olmak, iş birliğine yatkınlık gibi kimi özellikler, kadınlara özgü yüceltilmesi gereken olumlu duygusal ve etik değerler olarak ele alınmaktadır. Kadınların biyolojik, psikolojik ya da kültürel olarak erkeklerden farklı olan deneyim ve özelliklerinin toplumsal düzeyde değersizleştirilmesine karşı çıkan fark feministleri, Antigone'nin eylemini de feminist bir perspektif ile analiz etmiştir. Kristeva, "Kimsin sen Antigone?" diye sorar. O hem Oidipus'un çocuğu hem bir genç kız, bakire, nişanlı... Ölümün kıyısında bekleyen sınırdaki bir kimliktir. Bir yandan boyun eğmeyen yalnız bir direnişçi, bir yandan ölümlerin yardımına koşan bir hayırsever, öte yandan uygarlığa karşı direnç gösteren, kız kardeşi İsmene'ye karşı ise acımasız davranan bir profil vardır karşımızda⁵⁰. Kristeva, Lacan'ın yaklaşımını takip ederek Antigone'yi ölüm dürtüsü ve annelik arzusu ile özdeşleştirmiş ancak onun ölüm dürtüsünün yok oluşu temsil etmediğini, aksine kimliğini var etme potansiyeli taşıdığını savunmuştur⁵¹: Çocuğu olmayan Antigone, kardeşi Polyneikes'e karşı annelik içgüdüleriyle sevgi

⁴⁸ Zizek, *Antigone'nin*, 20.

⁴⁹ Butler, *Antigone'nin İddiası*, 11.

⁵⁰ Kristeva, "Antigone," 215.

⁵¹ Kristeva, "Antigone," 222.

ve şefkat beslemekte, özdeşleştiği ölüm dürtüsü onun yaratıcı bir etik kurmasına yol açmaktadır.

Irigaray ise Hegel'in aile-devlet ikiliğine dayalı Antigone okumasını, ataerkil söylemin ürettiği "Hegelci bir rüya" olarak nitelendirir. Kardeşlerin bağlılığı üzerinden yapılan bu analiz, cinsiyet farklılıklarını görmez. Ona göre Sophokles'in eseri, anaerkil düzenden ataerkil düzene geçiş aşamasında henüz neyin daha değerli olduğuna kesin karar verilmemiş bir geçiş dönemi eseridir. Topluluğun kurulması için kadının varlığının kurban edildiğini söyleyen Irigaray, buna, "topluluğun ironisi" der⁵². Antigone kişisel arzusu için toplum düzenini bozan yıkıcı bir karakter değil, Kreon'un keyfi olarak ortaya attığı yasalara karşı anaerkil kültüre sadık kalmaya çalışan figürdür. Onun ölümü göze alarak savunduğu değerler; evren ve canlıların düzenine, nesiller arası düzene ve cinsel farklılıklara saygıyı içermektedir⁵³. Irigaray'ın düşüncesine göre Antigone'nin nesil düzenini savunmasının nedeni, bu düzenin cinsel oluş kimliğini tanımasından kaynaklanmaktadır⁵⁴. Irigaray'ın feminist perspektifi, cinsel farkın tanınması ile kurulabilecek etik anlayışa dayalıdır⁵⁵. Bu bağlamda Antigone'yi dişil ilkenin temsilcisi olarak ele alır.

13

Butler'a göre ise Irigaray Hegel'in yaklaşımını reddetmesine rağmen onun çizgisine paralel bir okuma yapmıştır. Hegelci miras, devlet ve akrabalık ilişkilerini karşıt konumlarda sınırlandırmaktadır oysa akrabalık ilişkileri ve devlet birbirinden bağımsız seyreden dinamiklere sahip olamaz. Antigone'nin akrabalık temsilli yorumunu sorunlu bulan yazara göre, ensest ilişkiden doğan ve akrabalık düzenindeki pozisyonu belirsiz olan (babası aynı zamanda ağabeyidir de) ayrıca psikanalitik çerçevede kardeşine ensest bir aşk ile bağlı olduğu düşünülen Antigone'nin, normatif akrabalık ilkelerini temsil etmesi bir hayli güçtür⁵⁶. Vernant ise metinde "ensest arzu" çıkarımının yapılabileceği hiçbir dayanak olmadığı konusunda ısrar eder. Bu konu ile ilgili olarak oyunda Antigone'nin tartışmaya açık kritik bir ifadesi bulunmaktadır: "Kocam ya da çocuklarım ölseydi, / devleti karşıma alarak / böyle bir yükün altına girmezdim."⁵⁷ Buradan Antigone'nin tanrı yasalarının yılmaz savunuculuğunu

⁵² Luce Irigaray, "The Eternal Irony of the Community", içinde *Feminist Readings of Antigone*, Ed. Fanny Söderbäck, New York: State University of New York Press, 2010, 101-102.

⁵³ Irigaray, *Başlangıçta Kadın Vardı*, 112.

⁵⁴ Irigaray, *Başlangıçta Kadın Vardı*, 124.

⁵⁵ Luce Irigaray, *An Ethics Of Sexual Difference*, Çev. Carolyn Burke ve Gillian C. Gill, Londra: Continuum, 2004, 58-61.

⁵⁶ Butler, *Antigone'nin İddiası*, 12-17.

⁵⁷ Sophokles, *Antigone*, 36.

üstlenecek bir siyasallık taşımadığı anlaşılmaktadır. Butler'a göre ise aynı ifadeden onun akrabalık ilişkilerinin kutsallığını sahiplenmediği de anlaşılabilir çünkü tüm aile üyeleri için yasaya başkaldırmayı düşünmez⁵⁸. Ancak devamında şöyle söyler Antigone: "Kocam ölse yeniden evlenirim, / çocuklarımı yitirsem yaparım yenilerini. / Fakat annemle babam çoktan öldüğüne göre, / mümkün değil yeni bir kardeş edinmem." Yani kahramanımız yerini dolduramayacağı bir aile üyesinden bahsetmektedir, "soyu sürdürebilecek"⁵⁹ hiçbir erkek kardeşi kalmamıştır. Bununla beraber kardeşini defnetme eylemi kaybını geri getirmeyecek ya da soyun devamlılığını sağlamayacaktır fakat bu direnci bir yas tepkisi olarak yorumlamak mümkündür.

Antik Yunan'da sophrosyne kadına özgü bir erdem olarak kabul edilmektedir. Ancak North bu erdem kadını ile bağdaştırılabileceği ilk kaynağın M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında Semonides'in şiirinde görüldüğüne dikkat çeker: Eserin tiratlarında "kadın türleri" domuz, köpek, maymun gibi çeşitli hayvanlara benzetilmekte yani kadın hayvansılaştırılmaktadır. Semonides'e göre hangi eş "ölçülü" bir kadın olarak görünüyorsa, kocasını gizlice aldatıyor demektir. Ölçülü davranış her iki cinsin de sahip olması gereken bir erdemdir ancak sophrosyne kelimesi erkeklerin cinsellikleri ile ilgili bir davranış için kullanılmamıştır⁶⁰. V. yüzyıl eserlerinde ise ölçülü eş yakıştırmasının kadınlarla özdeşleştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Tragedyalarda toplumsal cinsiyet normlarına uygun davranan, itaatkâr, göze çarpmayan davranışlar sergileyen, iffetli kadınlar erdem sahibi olarak nitelendirilmiştir⁶¹. Kreon da, Antigone ile nişanlı olan oğlu Haimon ile olan diyaloglarında, Antigone'ye "kötü kadın" yakıştırması yapar:

"Kötü kadınları layık görmem oğullarıma."

"Bir kadına karşı duyduğun arzu almasın / aklını başından. Kötü bir kadınla girersen / yatağa, zaman içinde buzla kucaklaşmış / gibi olursun. Yakınlarının kötü / çıkmasından büyük acı olabilir mi? / Şu kızı bir düşmanım gibi koparıp at / yüreğinden ve bırak Hades'te bulsun kocasını."⁶²

Eserin içeriğinde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik başka bir ifade, Antigone ile kız kardeşi Ismene arasındaki diyalogda karşımıza çıkar. Antigone,

⁵⁸ Butler, *Antigone'nin İddiası*, 23.

⁵⁹ Vernant ve Vidal-Naquet, *Eski Yunan'da Mit*, 106.

⁶⁰ Helen F. North, "The Mare, the Vixen, and the Bee: Sophrosyne as the Virtue of Women in Antiquity," *Illinois Classical Studies* 2 (1977): 36, Erişim Tarihi: Haziran 2, 2025, <http://www.jstor.org/stable/23061164>.

⁶¹ North, "The Mare," 38-40.

⁶² Sophokles, *Antigone*, 23, 26.

kardeşleri Polyneikes'i gömmek için Ismene'den yardım istediğinde, otoriteye itaatkâr bir karakter olan Ismene'nin cevabı şöyle olur: "Aklından çıkarma sakın, kadınız biz, / altından kalkamayız erkeklerle mücadelenin." Antigone'nin yanıtı ise cinsiyet rollerine dair bir gönderme yapmaz, Tanrı yasaları ölümlere saygıyı emrettiği için eylemini gerçekleştirmekte kararlı olduğunu ifade eder:

"Ben hayatım pahasına da olsa gömeceğim ağabeyimi, / Tanrıların onayladığı bir suçu işleyerek, / yanına uzanacağım sevgili ağabeyimin. / Toprağın üstündekilerden çok altındakileri memnun / etmeliyim sonsuza dek onlarla kalacağıma göre. / Sen de çiğnemeye devam et tanrıların yasalarını!"⁶³

Kreon ise emrine itaat etmeyen ve bu itaatsizliğinin Tanrı yasaları nezdinde meşru olduğunu savunup sözlü olarak da kendisine meydan okuyan Antigone'ye karşı, sık sık *polis*in toplumsal cinsiyet normları çerçevesinden konuşmaktadır:

"Öbür dünyaya git öyleyse ve orada sev kimi seveceksen. / Ben yaşadıkça kadınlar baş olamayacak ülkemde."⁶⁴

"Oğlunun gelinini mi öldüreceksin?" dendiğinde de "Tohumunu ekecek başka tarla bulur oğlum"⁶⁵ yanıtını verir. Çünkü Antik Yunan'da kadının rolü, onun tanınmasını sağlayan ve onu erdemli kılan niteliği, dünyaya çocuk getirmek ve büyütmeğidir.

Kreon aynı zamanda Antigone'nin erkekliğini tehdit ettiğini düşünmektedir: "İktidarımı hiç ceza görmeden çiğnerse böyle, / bana değil ona erkek denilecek."⁶⁶ Ancak bu tehdit yalnızca Kreon'un şahsına değil, (eril) devlet otoritesine yöneliktir:

"Bir kadına teslim olmamalıyız, / yasaları ve düzeni savunmamız gerekir. / Bir kadına yenildi diyeceklerine / yüz kez bir erkeğe yenilmeyi yeğlerim."⁶⁷

Burada ataerki ve devlet otoritesinin iç içe geçmişliği açığa çıkar. *Polis*, yurttaş-köle, Yunan-barbar ikiliğinde olduğu gibi aynı zamanda kadın-erkek ayırımına dayalı olarak da örgütlenmiştir. Bununla birlikte Antigone'nin cezalandırılmadığı taktirde erkekler dünyasına ait olan kamusal siyaset alanında var oluş göstermesi, onun eril bir iktidarı üstlendiği anlamına gelmez. Aksine cinsiyet normlarını alt üst ederken egemenliğin dayandırıldığı düzene de tehdit

⁶³ Sophokles, *Antigone*, 3-4.

⁶⁴ Sophokles, *Antigone*, 21.

⁶⁵ Sophokles, *Antigone*, 26.

⁶⁶ Sophokles, *Antigone*, 19.

⁶⁷ Sophokles, *Antigone*, 27.

oluşturma potansiyeli taşır. Öte yandan temelde onun düzene karşı çıkmak ve bu potansiyeli harekete geçirmek gibi bir amacı yoktur, istediği yalnızca kardeşini inançlarına göre gömmektir ve bu tek seferlik bir eylemdir. Eyleminden vazgeçmemiş olsa da otoriteye karşı kadın kimliği üzerinden bir söylem üretmez.

Antigone'nin isyanında cinsiyet ayrımına dayalı toplumsal düzene karşı söylenmiş bir söz duyulmasa da Sophokles'in yerleşik inançlara dayalı bu temsili kadın bir kahraman üzerinden örmesinin tesadüf olduğu varsayılmaz. Arkaik dönemlerde cenazelerde ölümlere yas tutulması kadınlar tarafından yerine getirilen bir görevdir. Hatta Homeros öncesi zamanlardan beri "bereket ayini" olarak kadınlar tarafından yapılan "Thesmopharia" ritüeli, toprak ve bereket Tanrıçası Demeter'in, ölen kızını gömerek onun arkasından yas tutmasından gelir. Tohumların ekildiği sonbaharın sonunda, toprağın bereketini arttırmak için kadınlar tarafından üç gün boyunca Demeter'in onuruna gerçekleştirilen ritüeller, kamusal alanda yapılan bir tür bahar şenliği gibidir⁶⁸. Oysa Atina'da yapılan ritüellerde şenliğin teması da değişmiş, kadınlar üç gün öncesi ve thesmopharia sırasında cinsel ilişkiden kaçınmışlardır. Yani ritüele özenetim çerçevesi eklenmiştir⁶⁹ ki bunun da sophrosyne erdeminin giderek kadınlarla özdeşleştirilmesi ile paralel olduğu düşünülebilir.

16

Ritüeller toplumun parçası olarak kadınların da kamusal alanda varlık göstermesine aracılık etmişlerdir. Bu nedenle Antigone'nin başkaldırışı, kamusal alandan geri çektilen kadınların gömme ve yas ritüelleri üzerinden toplumsal kimliğine sahip çıkması olarak da yorumlanmaktadır⁷⁰. Elshtain'e göre ise Antigone, devletin karşısında sivil toplumun ortak değer ve yargılarının sözcüsü olmuştur. Oikos'un/özel alanın hâkimi olan kadınlar Antigone'de sembolleşmekte, bu da devlet gücünü sınırlandırmaya yönelik bir girişimin temsil olanağını barındırmaktadır. Bu bağlamda Antigone, toplumsal yaşamı insanileştirmeye yönelik iktidara başkaldıran sosyal feminist bir meydan okumadır⁷¹. Bu bakış açısı, Antik Yunan'da cinsiyete dayalı iş bölümü kadınların kamusal alanda siyasal katılımına olanak vermediği için, kadın ile özdeşleşmiş alan ve değerlerin savunulmasını feminist bir zemine yerleştirir.

Dietz ise, kadın bilincini anaçlaştıran yaklaşımları eleştirerek kamusal katılımın değerini göz ardı etmeyen politikleşmiş bir çerçeve önermiştir. Ona

⁶⁸Richard Sennett, *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2018, 60.

⁶⁹ Sennett, *Ten ve Taş*, 61.

⁷⁰ Burcu Dabak Özdemir, "Yasın Yurtsuzlaştırdığı Kadınlar: Antigone," *Folklor-Edebiyat Dergisi*, 26-2 (2020): 335, doi: 10.22559/folklor.1170.

⁷¹ akt. Holland, "After Antigone," 29.

göre Antigone ailesini savunan bir figürden öte, demokratik Atina'da tiranlaşan Kreon'a karşı toplumsal değerlere bağlı bir yurttaş olarak karşımıza çıkmaktadır⁷². Gerçekten de Sophokles'in tragedyasında ön plana çıkan unsurlardan biri Kral'ın demokratik anlayıştan giderek uzaklaşarak *hybris*'e varan tutumu olmuştur. Öyleyse Antigone'de Dietz'in ifadesi ile "feminist yüze" sahip bir yurttaşlık temsili görebilir miyiz? Mevcut düzen içinde politik söz hakkı olmayan bir karakterin otoriteye başkaldırmış olması, yurttaşlık haklarının sorgulanması bağlamında ele alınabilir ancak "feminist" temsiliyetin hangi unsura dayandığı yeterince açık değildir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Antigone kadın kimliği temelinden herhangi bir sorgulamaya girişmediği için, onda feminist bir temsil olanağı bulabilmek ancak sahip çıktığı değerlerin kadınların temsil alanlarına yönelik olduğu iddiasının kabulü ile mümkün olabilir. Oysa Dietz cinsiyetler arası farklılıklara dayalı okuma yapmayı tercih etmediğini belirtmiş ve kamusal alanda yapılan siyasetin önemine vurgu yapmıştır. Antigone'de ise cinsiyet kimliğinin bilinci ile kamusal alan üzerinden hak iddia ettiğine dair herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Kahramanın cinsiyetinin kadın olması ise onun isyanını feminist bir düzleme oturtmak için yeterli değildir.

17

Kurgusal bir karakter olan Antigone, elbette yazarının bakış açısından münezzeh olamaz. Örneğin bir başka tragedyada ozanı Euripides'in, Aristofanes tarafından kadın düşmanı olarak betimlendiği bilinmektedir⁷³. Euripides'in M.Ö 431 yılında yazdığı Medea isimli tragedyasındaki kadın baş kahraman Medea, kocasının kendisini aldatması üzerine onu cezalandırmak için çocuklarını kendi elleriyle öldüren "evlat katili bir canavar" olarak karşımıza çıkmaktadır. Antigone'nin ise *hybris* olarak yorumlanabilecek tutumlarını Kreon dışında kimse toplumsal cinsiyet rollerini ihlal etmiş olmasına dayandırmamıştır. Kreon'un cinsiyet normları ile ilgili söylemlerine rağmen koro ya da kardeşi Ismene tarafından Antigone'ye "dik kafalı, çılgın" gibi sıfatların yakıştırılması, polis düzenini sağlayan yasayı tanımaması ile ilgili olmuştur. Elbette polisin mevcut düzen tesisine cinsiyet hiyerarşisi de dahildir, bu nedenle Antigone'ye yönelik eleştirilerin bunu da kapsadığı düşünülebilir. Ancak cinsiyet konusunun Kreon tarafından özellikle vurgulandığı gözden kaçırılmamalıdır. Öyleyse bu vurgu, polis yönetiminde inşa edilmekte olan yeni düzen ile ilişkilendirilebilecek bir nitelik taşımaktadır ama Antigone buna karşıt bir söylem geliştirmemektedir.

⁷² akt. Holland, "After Antigone," 30.

⁷³ Akal, *Burası Tanzanya mı*, 36.

Yani Sophokles'in isyankâr kadın karakteri, yeni düzenin temsilcisi olan ve giderek erilleşen otoritenin karşısında, toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkmak için değil yerleşik değerleri temsil etmek için konumlandırılmaktadır.

Dikkatimizi ataerkil cinsiyet normlarını sorguladığına dair hiçbir açık ibare göremediğimiz Antigone karakterinden Medea'ya doğru yönelttiğimizde ise aynı yüzyıl içinde başka bir porte yaratmanın da olanaklı olduğunu görmekteyiz. Kadın düşmanı denilen Euripides'in, yarattığı Medea karakteri ile evlatlarını öldürmekten bile çekinmeyen vahşi bir kadın, bir canı sergilemek istediğini varsayalım. Medea canavarlaştırılmak istenen bir kadın figürü olsa dahi onun söylemlerini incelediğimizde açık şekilde kadınların evlilik ilişkisi içindeki ortak sorunlarını dile getirdiğini görürüz:

"Yaşayan ve düşünebilen bütün varlıklar içinde / en acınacak halde olanı biz kadınlarız. / Önce, açık artırmaya girercesine, kendi paramızla / bir koca, bedenimize bir efendi satın alırız. / Kötülük üstüne daha da beter bir kötülüktür / bu yaptığımız. Aldığımız adam iyi mi, kötü mü, / tamamen şansa kalır. Boşanmak, kadının kusuru / gibi görünür, hayır diyemez hiç kocasına. / Başka bir ortamda, farklı geleneklerle karşılaşan, / erkeğine nasıl davranması gerektiğini babasının / evinde öğrenemeyen kadın ise kâhin olsa yeridir. / Büyük zahmetlere katlanarak bunları başarır, / kocamıza evlilik bağlarının baskısını hissettirmesek / ne mutlu bize, başaramazsak ölsek evladır. / Oysa erkek, eşiyile birlikte yaşamaktan sıkıldı mı / [bir arkadaşının ya da bir yaşıtının yanına giderek] / evden dışarı çıkıp ruhunu dinlendirebilir. / Kadınlar ise tek bir kişiye yöneltmeli dikkatlerini."⁷⁴

Kadınlara erkeklerin aksine hem evden başka bir alan bırakılmamakta, hem de "dikkatini tek bir kişiye," kocalarına yönlendirmeleri beklenmektedir. Kadının dünyası zaten tek bir kişiye adandığı halde o kişinin ihanetine uğraması da makul kabul edilmektedir. Medea ise bu ataerkil kabulü reddeder; kocasına acı çektirmek için ortak çocuklarını öldürdüğü trajik eyleminin sorumluluğunu tek başına yüklenmemekte kararlıdır:

"IASON: Çocuklarım, ne kadar acımasız bir anne çıktık kaderinizde.

MEDEA: Çocuklarım, babanızın ihanetidir sizi yok eden.

⁷⁴ Euripides, *Medea*, Çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 10.

IASON: Benim elimden ölmedi onlar.

MEDEA: Saygısızlığın ve yakışsız evliliğin yüzünden öldüler.

IASON: Başkasıyla yatmam yeterli bir neden miydi bu kıyıma?

MEDEA: Sence yenilir yutulur bir şey midir kadınlar için ihanet?

IASON: Sağduyulu kadınlar için öyle, ama sana göre her şey kötü”⁷⁵

Medea öfkesine yenik düşerek ölçülülük erdemini yitirmiş bir karakterdir ancak onun sözleri, kadınların ortak sesini taşıma olasılığı barındırır. Toplumdaki kadın-erkek arasındaki ayrımın ve cinsiyete dayalı iş bölümünün farkındadır ve bunu dile getirir: “Bizim, evimizde, güya tehlikelerden uzak / yaşadığımızı, oysa kendilerinin ellerinde silahlarla / savaştıklarını söylerler. Büyük yanlışları var! / Bir kez doğuracağıma, üç savaşta savaşmayı yeğlerdim.”⁷⁶

Sonuç

Antigone Kreon’un temsilindeki devlet yasalarına boyun eğmemiş hatta bir kadın karakter olarak yurttaş sayılmadığı, söz hakkı bulunmadığı otorite karşısında kamusal alanda meydan okumuştur. Onun iki bin beş yüz yıl öncesinden miras kalan bu meydan okuyuşu günümüzde hem feministler hem de siyasal talepleri için iktidar güçleri karşısında direniş gösteren farklı kesimler tarafından ilham kaynağı olarak sahiplenilmektedir. Öte yandan Antigone’de ne vurguladığı ilahi yasaların ne de feminist iddialardaki kadınlara özgü alan ve değerlerin temsiliyetini üstlenecek bir politik kararlılık görülmemektedir. Eserdeki “Kocam ya da çocuklarım ölseydi, devleti karşıma alıp böyle bir yükün altına girmezdim” ifadesi, otoriteyi karşısına almayı göze almak konusunda sınırları olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca her ne olursa olsun herkesin öldükten sonra insan onuruna yakışır bir cenazeyi hak ettiğine yönelik kamusal bir iddiası da bulunmamakta, aileye dair bir görevi yerine getirme mecburiyeti ile hareket etmektedir. Bunun için de yalnızca kardeşinden yardım istemiş, onunla konuşurken “Kreon’un emri senin ve benim için de geçerli olacakmış”⁷⁷ diye ayrıca belirtmiştir. Butler’ın psikanalitik analiz ve queer bakış açısına dayalı eleştirisi ise eserin içeriğinde yeterince karşılık bulmamaktadır ancak yasın

⁷⁵ Euripides, *Medea*, 51.

⁷⁶ Euripides, *Medea*, 10.

⁷⁷ Sophokles, *Antigone*, 2.

politikliği konusundaki çıkarımı önemlidir. Yas süreci, insanların kaybın getirdiği çeşitli duygularla başa çıkmasını sağlayarak kaybını kabullenmesine yardımcı olur. Antigone ise ölen kardeşi vatan haini ilan edildiği için, örneğin yakını AIDS nedeniyle ölenlerin de karşı karşıya kaldığı gibi, toplumun yasını tutmaya yanaşmadığı bir kayıp yaşamıştır⁷⁸. Yas tutması yasaklanan kahraman, Butler'ın deyimi ile "yaşayan bir ölü" gibi kalakalmıştır. Onun *hybris*'e varan direnci de bu bağlamda anlaşılır görünmektedir.

Antigone, kendisine dayatılan toplumsal cinsiyet rolünün dışına taşan bir edimde bulunsa da onun eylemini feminist bir başkaldırı örneği olarak değerlendirmek, yorumlamada aşırıya kaçma riskini taşımaktadır. Feminizm, kadınların cinsiyetlerinden kaynaklı ortak bir ezilmişliği paylaştıkları bilincinin ortaya çıkması ile ilgilidir. Bir kadının kendisini sınırlayan bir eylemi ile ilgili olarak eril otoriteye karşı çıkması, terimsel olarak "feminizm" ifadesinin kullanılması için yeterli değildir. Eserde devlet otoritesinin kendisine defalarca hatırlattığı toplumsal cinsiyet normlarına rağmen, kadın kahramanımızın otorite karşısında boyun eğmediği şüphesizdir. Kadınların kendilerine dayatılan cinsiyet rollerini yok sayması ateri tarihinin her döneminde muhakkak dikkat çekicidir ancak bir başkaldırının feminist bir örnek teşkil edip etmediğini belirleyebilecek olan aynı zamanda onun (tarihsel koşullar çerçevesindeki) içeriğidir. Antigone'nin verdiği mücadele düzene yönelik bir muhalefet üretmediği gibi kamusal alanda yeri olmayan kadınların toplumsal özneliğine olanak yaratan bir potansiyele de işaret etmemektedir. Eylemini bireysel düzeyde değerlendirmek istesek dahi Antigone'nin cinsiyetçi ayrımlara karşı çıkmaması bir yana, bu ayrımı sorgulayan hiçbir söylemi de bulunmamaktadır. Elbette milattan önce beşinci yüzyılda yazılmış olan bir tragedya eserinde, modern nitelikteki bir feminist söylem arayışı içerisinde değiliz. Yine de örneğin Antigone'de göremediğimiz cinsiyet rollerine ilişkin eleştirel farkındalık, aynı yüzyıl içinde yazılmış olan Medea'da karşımıza çıkabilmektedir. Medea'nın kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarına dair eleştirel çıkarımlar yapması, dönem itibari ile bu sorgulamanın mümkün olabileceğini göstermektedir. Aristoteles, Euripides'in oyunlarında insanları olduğu gibi yansıttığını; Sophokles'in ise "olması gerekene uygun" idealist bir çerçeveden betimlediğini ifade etmişti⁷⁹. Aristoteles'in aktarımından yola çıkacak olursak Sophokles'in

⁷⁸ Butler, *Antigone'nin İddiası*, 41.

⁷⁹ Aristoteles, *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, 77.

ideal kadın karakteri, kadınların ortak sorunlarına yönelik arkaik anlamda da olsa feminist bir bilinç taşıdığına dair bir işaret vermemektedir.

KAYNAKÇA

Akal, Cemal Bali. *Burası Tanzanya mı Karanfil?* Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012.

Aristoteles. *Poetika*. Çev. İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.

Aysever, Levent R. "Antigone'nin Muhalefeti ya da Muhalefet Etmenin Tarzları Üzerine." *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), (2012): 13-44. Erişim Tarihi: Haziran 4, 2025. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/619387>.

Butler, Judith. *Antigone'nin İddiası Yaşam İle Ölümün Akrabahğı*. Çev. Ahmet Ergenç. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2007.

Dabak Özdemir, Burcu. "Yasın Yurtsuzlaştırdığı Kadınlar: Antigone." *Folklor-Edebiyat Dergisi*, 26(2), (2020): 329-346. doi: 10.22559/folklor.1170.

Eagleton, Terry. *Trajedi*. Çev. Cem Alpan. İstanbul: Tellekt Yayınları, 2021.

22

Eckermann, Johann Peter. *Yaşamının Son Yıllarında Goethe İle Konuşmalar*. Çev. Mahmure Kahraman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Euripides. *Medea*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Fradinger, Moira. "Nomadic Antigone." içinde *Feminist Readings of Antigone*, Ed. Fanny Söderbäck, 15-23. New York: State University of New York Press, 2010.

Goldhill, Simon. *Sophocles And The Language Of Tragedy*. New York: Oxford University Press, 2012.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Estetik*. Çev. Nejat Bozkurt. İstanbul: Say Yayınları, 1982.

Holland, Catherine A. "After Antigone: Women, the Past, and the Future of Feminist Political Thought." içinde *Feminist Readings of Antigone*, Ed. Fanny Söderbäck, 27-43. New York: State University of New York Press, 2010.

Irigaray, Luce. "The Eternal Irony of the Community." içinde *Feminist Readings of Antigone*, Ed. Fanny Söderbäck, 99-110. New York: State University of New York Press, 2010.

- Irigaray, Luce. *An Ethics Of Sexual Difference*. Çev. Carolyn Burke ve Gillian C. Gill. Londra: Continuum, 2004.
- Irigaray, Luce. *Başlangıçta Kadın Vardı*. Çev. İlknur Özallı ve Melike Odabaş. Ankara: Fol Kitap, 2022.
- Kristeva, Julia. "Antigone: Limit and Horizon." içinde *Feminist Readings of Antigone*, Ed. Fanny Söderbäck, 215-229. New York: State University of New York Press, 2010.
- Lacan, Jacques. *The Ethics Of Psychoanalysis 1959-1960*. Ed. Jacques-Alain Miller. Çev. Dennis Porter. New York: Norton & Company, 1992.
- Mollaer, Fırat. "Siyaset Teorisi ve Tragedya: Sophokles'in Antigone'sinde Yasa, Otorite ve Tiranlık." *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 41(2), (2022): 114-130. Erişim Tarihi: Haziran 2, 2025. https://uludag.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/genel-dokuman/2022_2/asl02_20222.pdf.
- North, Helen F. "The Mare, the Vixen, and the Bee: Sophrosyne as the Virtue of Women in Antiquity." *Illinois Classical Studies* 2, (1977): 35-48. Erişim Tarihi: Haziran 2, 2025. <http://www.jstor.org/stable/23061164>.
- Poole, Adrian. *Trajedi*. Çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013.
- Sennett, Richard. *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Sophokles. *Elektra*. Çev. Azra Erhat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Sophokles. *Antigone*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Sophokles. *Oidipus Kolonos'ta*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Söderbäck, Fanny. "Why Antigone Today?" içinde *Feminist Readings of Antigone*, Ed. Fanny Söderbäck, 1-13. New York: State University of New York Press, 2010.
- Tannenbaum, Donald ve Schultz, David. *Siyasi Düşünce Tarihi*. Çev. Fatih Demirci. Ankara: Adres Yayınları, 2010.

ANTİGONE'DE FEMİNİST TEMSİL ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION OF THE SEARCH FOR FEMINIST REPRESENTATION IN ANTIGONE

Burcu AKGÜL

Şenel, Alâeddin. *Siyasal Düşünceler Tarihi Kısaltılmış ve Gözden Geçirilmiş Basım*.
Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2008.

Vernant, Jean-Pierre ve Vidal-Naquet, Pierre. *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*. Çev.
Sevgi Tamgüç ve Reşat Fuat Çam. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.

Zajko, Vanda ve Leonard, Miriam. *Laughing With Medusa Classical Myth and
Feminist Thought*. New York: Oxford University Press, 2006.

Zizek, Slavoj. *Antigone'nin Üç Yaşamı*. Çev. Erkal Ünal. İstanbul: Encore Yayınları,
2016.

İnternet Kaynakları

Encyclopaedia Britannica. "Sophocles." Son Güncelleme: Mayıs 7, 2025. Erişim
Tarihi: Haziran 2, 2025.
<https://www.britannica.com/biography/Sophocles>.